

Katarzyna GARWOL

*Dr, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, Katedra Informatyki,
ul. Pigońia 1, 35-310 Rzeszów; e-mail: kgarwol@ur.edu.pl*

**POLSKA SZKOŁA W DOBIE ZAGROŻENIA
CYBERPRZESTĘPCZOŚCIĄ**
POLISH SCHOOL IN THE AGE OF CYBERCRIME THREAT

Słowa kluczowe: cyberprzestępczość, cyberprzemoc, szkoła, uczeń, Internet.

Keywords: cybercrime, cyberbullying, school, student, Internet.

Streszczenie

Artykuł podejmuje problematykę cyberprzestępczości w szkole, a zwłaszcza najbardziej obecnego wśród uczniów zjawiska cyberprzemocy rówieśniczej. Po omówieniu form szkolnej cyberprzemocy następuje próba charakterystyki problemu i określenia skali zjawiska. W ramach podsumowania zwrócono uwagę na wybrane procedury zapobiegania i postępowania w przypadku ujawnienia tego typu zachowań oraz konieczność uświadamiania młodzieży w tym zakresie.

Abstract

This article raises the problem of cybercrime in school, especially the most present phenomenon of peers-cyberbullying among students. After discussing the forms of school cyberbullying, there is an attempt to characterize the problem and determine the scale of this phenomenon. Within the summary, attention was paid to the selected procedures of preventing and also dealing with such type of behavior, in case of disclosure. Moreover, the need to make youth aware of cyber-mechanism was stressed.

Wstęp

Badacze analizując zagrożenia związane z użytkowaniem przez młodych ludzi mediów tradycyjnych (np. telewizji), zwykle traktowali ich jako biernych odbiorców niewłaściwych treści, narażonych na związane z nimi szkody psychologiczne lub społeczne. Inaczej jest w świecie mediów cyfrowych, a zwłaszcza w przestrzeni Internetu, gdzie użytkownik ma znacznie poszerzone pole poten-

cyjnych aktywności i może być nie tylko odbiorcą komunikatów, ale również ich nadawcą¹. W rękach osób młodych, niedoświadczonych, jakimi są uczniowie, może prowokować to działania niepożądane, a niekiedy wręcz przestępcze, takie jak agresja, werbalne znęcanie się, czy publikowanie wizerunku lub opinii innych osób bez ich wiedzy i zgody.

Literatura naukowa omawiająca problem cyberprzestępczości w polskich szkołach jest uboga, ponieważ pojawiła się ona dopiero na przestrzeni ostatnich lat. Warto jednak wymienić tu dwie pozycje. Pierwsza jest autorstwa A. Waligóra-Huk² i omawia cyberprzestępczość wśród młodzieży ze szkół wiejskich, druga jest wspólną pracą J. Barlińskiej oraz A. Szuster³ i opisuje zagrożenia i szanse na ograniczenie tego zjawiska wśród grup rówieśniczych. Większość literatury w tym zakresie jest jednak przetłumaczona z języka angielskiego i dotyczy krajów Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych. Na polskim gruncie badania są przede wszystkim realizowane na zlecenie fundacji zajmujących się funkcjonowaniem dzieci i młodzieży w Internecie (w tym „Dajemy Dzieciom Siłę”) i udostępniane są online w Sieci.

Niniejszy artykuł ma charakter poglądowy i stanowi podwalinę pod badania autorskie, które będą w tym temacie podejmowane w przyszłości. W początkowej części omówiono formy cyberprzestępczości występujące w szkole, w dalszej kolejności przedstawiono jaka jest charakterystyka i skala tego zjawiska. W podsumowaniu przedstawiono już istniejące rozwiązania w zakresie walki z cyberprzemocą oraz sformowano autorskie wnioski.

Formy cyberprzestępczości występujące w szkole

Cyberprzestępczość realizowana jest w cyberprzestrzeni. Pierwszy pojęcie „cyberprzestrzeń” użył W. Gibson i opisał ją jako graficzne odwzorowanie danych pobieranych z banków wszystkich komputerów świata. Obecnie określa się ją jako wirtualną przestrzeń tworzoną przez połączenie mediów cyfrowych, a służącą do komunikacji społecznej⁴. W cyberprzestrzeni „nie ma zdefiniowanych i skończonych ram, panuje w niej wielowymiarowa, złożona i trudna do ogarnięcia intensywna komunikacja różnych podmiotów,

¹ J. Pyżalski, *Rodzina i szkoła a przeciwdziałanie zaangażowaniu młodych ludzi w ryzykowne działania online* [w:] *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania i praktyka*, Vol. 12, nr 1, Warszawa 2013, s. 99.

² A. Waligóra-Huk, *Cyberprzemoc wśród młodzieży ze szkół wiejskich*, Katowice 2015.

³ J. Barlińska, A. Szuster, *Cyberprzemoc: o zagrożeniach i szansach na ograniczenie zjawiska wśród adolescentów*, Warszawa 2014.

⁴ S. Dziwisz, *Odpowiedzialność karna za przestępstwa o charakterze terrorystyczny popełnione w cyberprzestrzeni* [w:] *Cyberterrorizm zagrożeniem XXI wieku*, red. A. Podraza et al., Warszawa 2013, s. 278.

w nierzadko trudno identyfikowalnych, skomplikowanych zakresach przedmiotowych”⁵.

Tak samo trudna do ogarnięcia i zdefiniowana jest przestępczość, która w niej występuje. Jednym z jej rodzajów jest cyberterrorizm, nie jest to jednak taka forma przestępczości, którą można spotkać w szkole. Cyberterrorizm jest to atak skierowany na konkretne państwo w celu obezwładnienia jego infrastruktury krytycznej⁶. Termin ten pojawił się w roku 1979, kiedy to szwedzkie Ministerstwo Obrony Narodowej użyło go w swoim raporcie o zagrożeniach komputerowych, rekomendując przy tym zaangażowanie rządu w monitorowanie zarówno prywatnych, jak i publicznych sieci komputerowych⁷.

Na gruncie szkolnym występuje przede wszystkim zjawisko zwane cyberprzemocą, która jest postacią przemocy rówieśniczej realizowanej w sieci z użyciem mediów elektronicznych. Pierwsze wzmianki na jej temat pojawiły się na początku 2000 r., a problemy dotyczyły wówczas uczniów z Japonii, Stanów Zjednoczonych i Kanady. Sprawy te wiązały się z nagraniem kamerą w telefonie komórkowym ucznia w szatni szkolnej w krępującej sytuacji, przerobieniem zdjęcia uczennicy na fotografię o pornograficznym charakterze oraz upowszechnieniem filmu, w którym chłopiec nieporadnie odgrywa scenę z gwiazdnych wojen. Największe konsekwencje dla ofiary miał przypadek ostatni, gdyż chłopiec po załamaniu nerwowym opuścił wraz z rodziną miejsce dotychczasowego zamieszkania i przez kilka lat musiał pozostawać pod ścisłą opieką psychiatryczną⁸.

Wraz z rozwojem technologii pojawiają się w szkołach także inne formy cyfrowych zagrożeń. Nowym zjawiskiem wśród młodzieży, również polskiej, jest tzw. seksting. Jest to niebezpieczne zjawisko przesyłania treści o charakterze erotycznym, a zwłaszcza swoich nagich lub półnagich fotografii, za pomocą Internetu lub MMS-ów. Wysyłane zdjęcie może zostać wykorzystane bez zgody autora i trafić do publicznego obiegu w celu ośmieszenia go, żartu lub zemsty. Zdarzały się również przypadki szantażu, mającego na celu nakłonienie ofiary do określonych zachowań pod groźbą ujawnienia zdjęć⁹.

Na gruncie polskim badaniem zjawisk związanych z cyberprzemocą w szkole, zajmuje się głównie Fundacja „Dajemy Dzieciom Siłę” (wcześniej Fundacja „Dzieci Niczyje”). Publikuje ona na swoich stronach internetowych raporty z badań dotyczących m.in. tematyki zagrożeń dla dzieci w sieci oraz porady w tym obszarze dla dzieci i rodziców¹⁰.

⁵ W. Gizicki, *Państwo wobec cyberterrorizmu* [w:] *Cyberterrorizm zagrożeniem...*, s. 46.

⁶ J. Wojnarowski, *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla systemu bezpieczeństwa narodowego* [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem narodowym*, red. Ł. Sułkowski et al., Łódź 2009, s. 27.

⁷ W. Otwinowski, *Wybrane zagrożenia bezpieczeństwa prawa i człowieka*, Poznań 2014, s. 226.

⁸ <https://www.nik.gov.pl/plik/id,15249,vp,17730.pdf>

⁹ S. Wójcik, *Seksting wśród polskiej młodzieży. Wyniki badania ilościowego*, Warszawa 2014, s. 4.

¹⁰ <http://fdn.pl/badania-fdn>

Charakterystyka i skala problemu cyberprzestępczości w szkole

Dzieci od najmłodszych lat są korzystają z technologii IT. Jak wynika z badań prowadzonych przez FDN aż 64% dzieci w wieku od 6 miesięcy do 6,5 lat korzysta z urządzeń mobilnych. W Polsce, podobnie jak w Stanach Zjednoczonych, niemal co trzecie roczne dziecko urodzone po 2014 r. ma takie doświadczenia. W grupie dzieci pomiędzy 5. a 6. rokiem życia, korzystanie z tego typu sprzętu jest powszechne (83% korzystało), a 26% badanych dzieci takie urządzenia miało na własność¹¹.

Ponieważ już tak małe dzieci są „oswajane” z nowoczesnymi technologiami, to w wieku szkolnym posiadanie własnego smartfona oraz biegła obsługa urządzeń podłączonych do sieci (w tym komputera i tabletu) nie niesie dla uczniów żadnych trudności. Badacze zajmujący się problematyką związaną z korzystaniem z Internetu nazywają jego młodych użytkowników „cyfrowymi tubylcami”, a osoby dorosłe „imigrantami”. Badania pokazują, że niemal 2/3 dzieci (62%) w wieku 10–15 lat ocenia swoje umiejętności korzystania z komputera lepiej niż umiejętności swoich rodziców, przy czym tylko 6% twierdzi, że z komputerem radzą sobie zdecydowanie gorzej niż opiekunowie¹².

Taka biegłość w obsłudze i dostępność sprzętu mobilnego może prowokować dzieci m.in. do cyberprzemocy. W Polsce problem przemocy rówieśniczej w Internecie pierwszy raz został dostrzeżony i opisany w 2007 r. FDN i Gemius przeprowadziły badanie w formie ankiety online pt. „Przemoc rówieśnicza a media elektroniczne”¹³. Wynikało z niego, że ponad połowa uczniów (52%) w wieku 12–17 lat miało do czynienia w werbalną przemocą w sieci. Było to zwłaszcza wulgarne wyzywanie (47%), poniżanie, ośmieszanie i upokarzanie (21%), a w mniejszej skali straszenie i szantażowanie (16%). Dzieciom, które zetknęły się z takimi formami poniżania najczęściej towarzyszyło zdenerwowanie (59%), a także strach (18%) lub wstyd (13%)¹⁴.

Od czasu powyższych analiz minęło ponad dziesięć lat i w tym czasie znacząco wzrósł poziom korzystania z urządzeń z dostępem do sieci wśród uczniów. W 2017 r. Najwyższa Izba Kontroli wydała raport „Zapobieganie i przeciwdziałanie cyberprzemocy wśród młodzieży”¹⁵. Wynikało z niego, że

¹¹ A. Bąk, *Korzystanie z urządzeń mobilnych przez małe dzieci w Polsce. Wyniki badania ilościowego*, Warszawa 2015, s. 7–8.

¹² FDN oraz Orange, *Bezpieczeństwo dzieci w Internecie. Raport z badań jakościowych i ilościowych*, Warszawa, 2013, s. 22.

¹³ *Przemoc rówieśnicza a media elektroniczne*, styczeń 2007 FDN, Gemius S.A., N=891 internautów w wieku 12–17 lat.

¹⁴ Ł. Wojtasik, *Cyberprzemoc-charakterystyka zjawiska [w:] Jak reagować na cyberprzemoc*, red. Ł. Wojtasik, Warszawa 2017, s. 8.

¹⁵ NIK, *Zapobieganie i przeciwdziałanie cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży*, Warszawa 2017.

zarówno Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Cyfryzacji, szkoły oraz policja nie rozpoznały i nie określiły właściwie zagrożenia, jakie niesie cyberprzemoc w szkołach. Z tego też powodu większość zdarzeń dotyczących tego zjawiska nie jest ujawniana, choć uczniowie i nauczyciele przyznają w ankietach, iż cyberprzemoc dotyczy 1/3 dzieci w szkołach. W trakcie kontroli NIK przeprowadziła badania ankietowe wśród 271 nauczycieli, 814 rodziców oraz 737 uczniów, z których wynikało, że zjawiskiem cyberprzemocy w szkole zetknęło się prawie 40% uczniów, niemal 30% rodziców oraz 45% nauczycieli. Niepokojący jest fakt, iż blisko połowa uczniów stwierdziła, iż w przypadku doświadczenia cyberprzemocy nie zwróciłaby się do nikogo o pomoc, a jedynie 13% zwróciłoby się z tym problemem do nauczyciela i 19% do rodziców¹⁶.

O tym, że rzeczywista liczba zdarzeń związanych z cyberprzemocą nie jest znana mogą świadczyć dane oficjalne zgromadzone przez NIK. W latach 2013/2014 – 2016/2017 w skontrolowanych szkołach ujawniono 60 zdarzeń tego typu, co stanowi średnio 2 przypadki na cyberprzemocy na szkołę w roku. Jest to wyraźna dysproporcja pomiędzy tym, ilu uczniów zadeklarowało, iż z takimi zjawiskami się styka, a ilu ich odnotowano faktycznie¹⁷.

Podsumowanie

Przemoc rówieśnicza z wykorzystaniem wirtualnej przestrzeni stała się w ostatnich latach istotnym problemem społecznym. By temu zaradzić Ministerstwo Edukacji Narodowej w dniu 20 lipca 2017 r. skierowało pismo do dyrektorów i nauczycieli szkół¹⁸. Zwrócono w nim uwagę na obowiązki placówek szkolnych dotyczące podejmowania działań na rzecz zabezpieczenia uczniów przed treściami, które mogą stanowić zagrożenie dla ich prawidłowego rozwoju. W ramach celu szczegółowego nr 1 „Rządowego programu wspierania w latach 2015–2018”, realizowane jest zadanie publiczne pod nazwą „Poprawa kompetencji pracowników szkoły, uczniów i ich rodziców w zakresie bezpiecznego korzystania z cyberprzestrzeni i reagowania na zagrożenia”. W jego ramach realizatorzy projektu prowadzą szkolenia nauczycieli, rozpowszechniają przygotowane materiały edukacyjne oraz prowadzą spotkania informacyjne. Warsztaty odbywają się na terenie całego kraju i są wspomagane szkoleniami prowadzonymi na platformach e-learningowych www.cyberbezpieczni.pl oraz www.cynernauci.edu.pl.

¹⁶ <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-cyberprzemocy-wsrod-dzieci-i-mlodziezy.html>

¹⁷ Tamże.

¹⁸ DPPI-DPPI.070.2.2017.RLS

Taka profilaktyka odgrywa kluczową rolę w przeciwdziałaniu zjawisku cyberprzemocy w szkole. Powinna się ona odbywać w formie dyskusji prowadzonej na lekcjach wychowawczych, a także w ramach spotkań z przedstawicielami policji, sądownictwa czy psychologami i uzmysłowiać dzieciom i młodzieży jak daleko idące konsekwencje może przybierać bezmyślne zachowanie w sieci. W tym zakresie powinni też być szkoleni nauczyciele i rodzice, bo bez ich wiedzy nie będzie świadomej młodzieży. W przypadku zjawiska cyberprzemocy jest tym istotniejsze, iż dzieci są w świecie technologii cyfrowych często bardziej biegłe niż ich dorośli opiekunowie.

Bibliografia

- Barlińska J., Szuster A., *Cyberprzemoc: o zagrożeniach i szansach na ograniczenie zjawiska wśród adolescentów*, UW, Warszawa 2014.
- Bąk A., *Korzystanie z urządzeń mobilnych przez małe dzieci w Polsce. Wyniki badania ilościowego*, FDN, Warszawa 2015.
- Dziecko krzywdzone. Teoria, badania i praktyka*, Vol. 12, nr 1, Warszawa 2013.
- FDN oraz Orange, *Bezpieczeństwo dzieci w Internecie. Raport z badań jakościowych i ilościowych*, FDN, Warszawa 2013.
- Najwyższa Izba Kontroli, *Zapobieganie i przeciwdziałanie cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży*, Warszawa 2017.
- Otwinowski W., *Wybrane zagrożenia bezpieczeństwa prawa i człowieka*, WSB, Poznań 2014.
- Podraza A., *Cyberterroryzm zagrożeniem XXI wieku*, Difin, Warszawa 2013.
- Sułkowski Ł., *Zarządzanie bezpieczeństwem narodowym*, Łódź 2009.
- Waligóra-Huk A., *Cyberprzemoc wśród młodzieży ze szkół wiejskich*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2015.
- Wojtasik Ł., *Jak reagować na cyberprzemoc*, FDDS, Warszawa 2017.
- Wójcik S., *Seksting wśród polskiej młodzieży. Wyniki badania ilościowego*, FDN, Warszawa 2014.

Netografia

- <http://fdn.pl/badania-fdn> (dostęp: 10.02.2018 r.).
- <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-cyberprzemocy-wsrod-dzieci-i-mlodziezy.html> (dostęp: 7.02.2018 r.).
- <https://www.nik.gov.pl/plik/id,15249,vp,17730.pdf> (dostęp: 5.02.2018 r.).